

UDK: 159.97:316.6
930:616.89
929 Freud, S.
Prethodno priopćenje
Primljeno: 22. siječnja 2001.

Freud i znanost o povijesti danas¹

IVO RENDIĆ MIOČEVIĆ
Rijeka, Republika Hrvatska

Autor skreće pozornost na korist koju povijesna znanost može imati od etnopsihologije, etnopsihijatrije i etnopsihoanalize te kako "psihohistorija" može razviti osjećaj za razumijevanje odnosa svjesnog i nesvjesnog (koje proizlazi iz odgoja, tradicije i dr.).

Rat popraćen masakrima, koji smo nedavno doživjeli, upućuje nas da tražimo objašnjenja koja nam znanost o povijesti ne može dati. Povjesničar dobro može objasniti određene povijesne procese, ali teško može zapaziti djelovanje nesvjesnog u njima. Upravo to nesvjesno, poput virusa, provlači se kroz povijest i konačno ulazi u moderne nacije utječući često na glasače da u biračke kutije ubace otrov arhetipova stvaranih stoljećima.² Povijesno istraživanje bez uočavanja nesvjesne sastavnice ne može biti potpuno. Kako povjesničar može potpunije istraživati? Danas se povijesna znanost susreće s mnogim drugim znanostima. U želji da se dublje upozna ljudsko ponašanje, ona se treba sve više povezivati s psihologijom, etnopsihologijom, etnopsihijatrijom i etnopsihoanalizom. Poznavanje psihologije i posebno socijalne psihologije omogućuje da se objasni psihologija masa (panika, linčevi, pogromi itd.) Povijesna objašnjenja ponašanja pojedinaca i mase moraju biti utemeljena i u suvremenim kognitivističkim teorijama te teorijama socijalnog učenja (socijalnog modeliranja). Povijesti su osim psihologije od velike pomoći spoznaje utemeljene u Freudovim teorijama.³ Etnopsihologija je na Zapadu do sada posti-

---

¹ Članak je napisan na temelju radova Ive RENDIĆA MIOČEVIĆA, *Zlo velike jetre, povijest i nepovijest Crnogoraca, Hrvata, Muslimana i Srba*, Split 1996., U potrazi za hrvatskom kolijevkom, Split 2000. i "Etnopsihologijski okvir hrvatske i srpske nacije", *Migracijske teme*, br. 1.-2., Zagreb 2000., 141-165.

² I. RENDIĆ MIOČEVIĆ, "Etnopsihologijski okvir", 158.

³ Peter GAY, *Freud for Historian*, New York - Oxford 1985. i "Psychoanalysis and the Historian", u: Michael S. ROTH (ur.), *Freud: Conflict and Culture, Essays on his Life, Work and Legacy*, New York, 117-126.

gla izvrsne rezultate,⁴ a ona svoje mjesto dobiva i u zemljama bivšeg Sovjetskog saveza gdje se istražuje etnička samosvijest i uvjeti razvoja pojedinaца pod utjecajem etničke svijesti i međuetničkih interakcija.⁵ Za povjesničare treba biti zanimljiva i etnopsihijatrija koja otkriva odnose između psihopatoloških ponašanja i kultura gdje se ta ponašanja pojavljuju.⁶ Istraživači prošlosti moraju se koristiti rezultatima etnopsihoanalize koja se bavi svjesnim i nesvjesnim u kulturi i koja u novije vrijeme postaje u znanstvenom svijetu sve aktualnija.⁷ Nažalost, bogata novija literatura na ovom području u nas je gotovo nepoznata. Psihoanalitički usmjerena "psihohistorija" utemeljena u Freudovim teorijama nastoji otkriti nesvjesno i skriveno u ljudskom ponašanju, ali za znanost može postati opasna ako se njezino "uživljavanje" proglašuje glavnim i jedinim pristupom povijesti.⁸ Ipak, Freudove teorije ni u kojem slučaju se ne smiju olako odbaciti. Dapače, one danas u znanosti dobivaju vrlo važno mjesto. A. Milić o tome kaže: "Neprevaziđen značaj Freudovog psihoanalitičkog učenja leži u tome što je ukazao na jednu strukturalnu matricu, po njemu univerzalnu, koja duboko i nevidljivo, ali snažno, oblikuje i upravlja svim spoljašnjim manifestacijama ponašanja i mišljenja pojedinaca. Iako opravdano podvrgavana brojnim kritikama, upravo zbog svoje apstraktnosti, ova matrica je tim kritikama i odbacivanjima zapravo potvrđena".⁹

Etnopsihološki, etnopsihijatrijski i etnopsihoanalitički pristup, uz druge analize, na temelju proučavanja ideologije (narodne pjesme, mitovi, običaji i dr.) otkriva nesvjesno patrijarhalnog društva Ilirika¹⁰ te stoga mora biti vrlo koristan u povijesnim istraživanjima. Ovaj pristup inače je potpuno zanemaren u povijesnim analizama. Etnopsihološka analiza patrijarhalnog društva nije zanimala marksističke autore u bivšoj Jugoslaviji, iako je tijekom XIX. i XX. stoljeća skupljeno obilje materijala i napisane su mnoge knjige. Čak je prevedeno i nešto strane literature koja bi se mogla dobro iskoristiti. "Psihohistorija" dakako treba biti samo sastavnicu interdisciplinarnog pristupa povijesnoj analizi, a njezino je značenje posebno veliko kada se bavi proučavanjem mentaliteta.¹¹

⁴ Georges DEVEREUX, *Komplementaristička etnopsihologija*, Zagreb 1990. i *Ogledi iz opće etnopsihologije*, Zagreb 1992.

⁵ V. S. MUHINA, "Ethnopsychology - Contemporary State and Future", *Psihologičeskij žurnal* 15(3), 1994., 42-49.

⁶ Mario ERDHEIM, Maya NADIG, "Ethnopsychanalyse", u: *Ethnopsychanalyse 2*, Frankfurt 1991.; M. NADIG, "Die Ritualisierung von Haß und Gewalt im Rassismus", *Feministische Studien* 1, 1993., 92-105. i A. GERLACH, 1996.

⁷ Mirjana GROSS, *Historijska znanost*, Zagreb 1980., 326.

⁸ Anđelka MILIĆ, *Rađanje moderne porodice, Sociološka hrestomatija*, Beograd 1988., 16.

⁹ I. RENDIĆ - MIOČEVIĆ, I., *Zlo velike jetre*, passim.

¹⁰ M. GROSS, n. dj., 326.

¹¹ O značenju Freudovih pitanja usp. P. GAY, "Psychoanalysis and the Historian", 124.

“Psihohistorija” i, posebno, psihoanalitička tumačenja utemeljena u Freudovim teorijama moraju danas postati dio metodološkog arsenala historičara koji želi proučavati “totalnu” povijest. Za njega psihoanaliza nije nikakva knjiga recepata nego prije svega stil mišljenja, a psihoanaliza pomaže više pitanjima koja Freud postavlja nego odgovorima koje on daje. Psihoanaliza pojačava samospoznaju povjesničara o tome da on kao ljudsko biće opterećeno nesvjesnim, koje proizlazi iz odgoja, tradicije, društvene sredine i drugih činilaca, ne može potpuno objektivno pristupiti povijesnoj istini. Upravo mogućnost samospoznaje povjesničara mogla bi biti most između psihoanalize i povijesti.¹² Mnoga freudovski postavljena pitanja upućuju nas na drukčije razmišljanje o povijesti, pa iako možda ne daju uvijek čvrste odgovore, upućuju nas na potrebe novih rješenja.

Ipak, Freudove teorije, koje su našle svoje mjesto u svjetskoj znanosti pošto su do naših dana dobrano kritički iskristalizirane, ne smiju biti jedini temelj za objašnjenje određenih ljudskih ponašanja.¹³ Istraživač koji želi shvatiti prošlost i sadašnjost treba uzeti u obzir i teorije A. Adlera.¹⁴ Za njega je, nasuprot važnosti seksualnih nagona u Freuda, volja za moći osnovni pokretač psihičkih dinamizama i posvuda prisutan nesvjestan motiv psihičkih kretanja.¹⁵ Temelj toj volji je osjećaj manje vrijednosti nastao u djetinjstvu koji izaziva nadkompenzaciju. Freud je otkrio potisnuti seksualitet, a Adler skrivenu volju za moći dok je Jung pomirio oba gledišta naglasivši da su oba sadržaja prisutna, ali ne i jedina.¹⁶ Ovo Jungovo mišljenje moglo bi biti polazište u istraživanjima psiholoških manifestacija u prošlosti.

Zadatak istraživača mora biti potraga za psihičkim stanjem ljudi u davnim vremenima. Dakako, bez pomoći psihijatrije to je nemoguće. Istražujući vjekovne sukobe na području Ilirika koji su uvijek bili popraćeni destrukcijom i, posebno, odsjecanjem glava protivnika, pokušao sam na osnovi ideologije (pjesme, mitovi i dr.) te povijesnih izvora i literature odrediti jedan sindrom koji sam uvjetno nazvao *sindrom Kraljevića Marka*.¹⁷ Ovaj sindrom, koji je općeljudski te je stoga vrlo poučan, iskazuje se u “nasilju svakidašnjice”, a glavni su mu simptomi projekcije, ka-

¹² Isto. 126.

¹³ U diskusiji poslije mog referata iznesene su brojne vrlo korisne primjedbe, a između ostalog, J. Pogačnik mi je sugerirao da u analize uključim i Adlerova razmišljanja. Sugestiju sam rado prihvatio.

¹⁴ Alfred ADLER, *O nervoznom karakteru*. Odabrana dela A. Adlera, knj. II, Novi Sad - Beograd 1984.

¹⁵ Stevan VLAJKOVIĆ, “Pristup delu Alfreda Adlera” u: A. ADLER, *Individualna psihologija*. Odabrana dela A. Adlera, knj. I., Novi Sad - Beograd 1984., 7.

¹⁶ Isto. 21.

¹⁷ I. RENDIĆ - MIOČEVIĆ, I., *Zlo velike jetre*, 126.-127.

¹⁸ Vera ERLICH, *Porodica u transformaciji*, Zagreb 1964., 360.-362.

stracijski strah, paranoja, narcizam, eksternalizacija agresije i negativne emocije poput mržnje koje se prenose s naraštaja na naraštaj. Ovim simptomima valja dodati i traumatsku neurozu koja je posljedica raznolikih situacija koje subjekt doživljava kao ugrožavanje života. Takve su situacije bile toliko česte (ratovi, četovanja itd.), te je moguće pretpostaviti da su postojale traumatske neuroze u stanovnika tog područja. Uostalom Vera Erlich je u svezi s analizom "burne transformacije" obitelji u Jugoslaviji prije Drugog svjetskog rata istaknula nervoznu dispoziciju dinaraca.¹⁸ Na duševni život pojedinaca uvijek su utjecale socijalne i kulturne sastavnice njegova društva i postajale su dijelom tog života.¹⁹ Taj utjecaj je ponajviše nesvjestan, a kako se preko nasljeđivanja roditeljskog superega prenosi na djecu, on postaje nosilac tradicije i vrednovanja.²⁰ Tako su u nesvjesnom utemeljeni mnogi arhetipovi koji su preživjeli od pradednih vremena do naših dana.²¹

Za psihoanalitičku analizu posebno je pogodno patrijarhalno društvo koje tijekom dugih stoljeća obilježava život ljudskih zajednica na području Ilirika. Na dinarskom masivu ljudi su se od davnine morali prilagođavati teškim uvjetima života, a posljedica je uvijek bila formiranje i očuvanje patrijarhalnog društva koje je u svojoj statičnosti razvijalo rodbinske odnose koji izražavaju svoju ideologiju u mitovima, pjesmama i pričama.²²

Za proučavanje patrijarhalnog društva veliku važnost mora dobiti do sada prilično zanemarena povijest obitelji koja se u novije doba usmjera-va prema demografskim, ekonomskim, osjećajnim, psihologijsko-razvojn-ima i drugim analizama uz proučavanje povijesti žene.²³ Proučavanje po-vijesti obitelji na planinskom području Ilirika, gdje u prošlosti prevlada-va polunomadsko stočarstvo, važno je za razumijevanje ponašanja sta-novnika tog područja od najstarijih vremena do danas. B. S. Denich isti-če da stočarske sredine zahtijevaju stvaranje korporativnih veza među braćom i udaljenim rođacima istog naraštaja, a jedine trajne društvene jedinice formiraju se po muškoj nasljednoj liniji.²⁴ Društva s dominiraju-ćom ulogom muškaraca i potčinjenim položajem žena nastajala su po-svuda u svijetu radi konkurencije i očuvanja resursa, a patrilinearno po-zvezivanje je zapravo savezništvo protiv zajedničkih vanjskih neprijate-

---

¹⁹ G. DEVEREUX, *Komplementaristička etnopsihologija*, 171.

²⁰ Erich FROMM, *Anatomija ljudske destruktivnosti*, knj. II, Zagreb 1980., 90.-91.

²¹ I. RENDIĆ - MIOČEVIĆ, *Zlo velike jetre*, passim.

²² Maurice GODELIER, *Marksizam i antropologija*, Zagreb 1982., 280. i 380.

²³ Usp. A. MILIĆ, *Radanje moderne porodice*.

²⁴ Bette S. DENICH, "Spol i moć na Balkanu", u: A. MILIĆ, *Radanje moderne porodice*, 269.

²⁵ Isto. 270.

²⁶ Isto. 269.

²⁷ Isto. 274.

lja.²⁵ U stočarskim rodbinskim jedinicama s patrilinearnim nasljeđivanjem žene se razmjenjuju između raznih jedinica da bi rađale nove naraštaje muškaraca.²⁶ U takvim društvima najvažnija je funkcija žene rađanje nasljednika za mušku lozu. Njoj se prepuštaju najteži radni zadaci i odgoj koji se svodi na socijalizaciju sinova na način koji će osigurati budućnost grupe.²⁷

Odgoj je u patrijarhalnom društvu strog, a edipovski zapleti naslućuju se iz sukoba između roditelja i djece te iz incesta o kojem govore narodne pjesme.²⁸ Sve nas to upućuje na potrebu da se pri tumačenju patrijarhalnog društva pozove u pomoć psihoanaliza. Otac u patrijarhalnom društvu ima autoritarnu vlast i tjelesno kažnjava ženu i djecu. Edipov kompleks koji je psihosocijalna pojava s fiziološkim dimenzijama, a osnova mu je sekulariziranje materinstva uz podsvjesnu "zavodljivost" majke²⁹, uz sve kritike (poput one Frommove³⁰) mora biti jedna sastavnica u tumačenju ponašanja patrijarhalaca. Može se pretpostaviti da oni, želeći uništiti lik omraženog oca, ubijaju protivnike koji postaju zamjena za oca. Dakako, u ovakvim analizama valja uzeti u obzir i Adlerovu tezu o želji za moći koja proizlazi iz osjećaja manje vrijednosti u djetinstvu. Dijete je u patrijarhalnom društvu, uz strogi odgoj, marginalizirano, te se u njega razvija osjećaj manje vrijednosti što svakako mora imati posljedice u zreloj dobi. Ovdje valja dodati još jednu žalosnu istinu. Naime, u patrijarhalnom društvu djetinjstva gotovo ni nije bilo. Bićanić opisuje tragiku hrvatskih pasivnih krajeva u prvoj polovici XX. stoljeća i, između ostalog, navodi da djeca počinju raditi od treće godine (krčenje kamena), a tada ujedno prestaje igra.³¹ Tako je bilo stoljećima! Možemo zamisliti kakve su posljedice strogoga patrijarhalnog odgoja, nedostatka

²⁸ O odgoju u patrijarhalnom društvu vidjeti u: I. RENDIĆ MIOČEVIĆ, *Zlo velike jetre*, 61-70.

²⁹ G. DEVEREUX, *Komplementaristička etnopsihologija*, 118.

³⁰ E. Fromm smatra da Edipov kompleks nije najdublji stupanj ljudskog iskustva, ali Freud je otkrio da su svi ljudi svih razdoblja i kultura dijelili osnovno iskustvo sa svojim zajedničkim precima. Te je iznio tezu da svi ljudi imaju zajedničku srž ljudskosti. E. Fromm predlaže da se ne služimo samo prošlošću da bismo razumjeli sadašnjost, našu svijest, već također da našu nesvjesnost koristimo za razumijevanje prethistorije. To zahtijeva samospoznaju u psihoanalitičkom smislu: uklanjanje većeg dijela našeg otpora protiv svijesti o našoj nesvjesnosti, smanjujući tako teškoću prodiranja iz naše svjesne misli u dubinu naše srži. Usp. E. FROMM, *Anatomija ljudske destruktivnosti*, 52.

Fromm ističe da je Freudova zasluga otkriće dubine kompleksa majke kao centralnog problema normalnog i patološkog razvoja ("Edipov kompleks"). Taj je kompleks interpretirao kao seksualni i tako je ograničio važnost svog otkrića. Pred kraj života počeo je uviđati da postoji i prededipovska vezanost za majku, ali nije promijenio staru koncepciju "incesta". Fromm nadalje napominje da je 60-ih i 70-ih godina eksperimentalno otkrivena uloga neseksualnih incestnih težnji u životu normalne i neurotične osobe. n. dj. 56, bilj. 10.

³¹ Rudolf BIĆANIĆ, *Kako živi narod*, knj. II., Zagreb 1936., 105-106.

³² I. RENDIĆ MIOČEVIĆ, "Etnopsihološki okvir hrvatske i srpske nacije", 142.

djetinjstva i igre u sazrijevanju mladeži, a Freudove i Adlerove teorije mogu nam dati potrebna objašnjenja. Već je rečeno da Jung dopušta prisutnost oba sadržaja - seksualnog nagona i želje za moći u ljudskoj psihi, ali ovi sadržaji nisu i jedini.

Agensi utemeljeni na arhetipovima nastalim tijekom dugih stoljeća koji su se prelijevali u moderne nacionalizme i nacionalnu svijest potpuno se zanemaruju pri proučavanju modernih nacionalizama i njihovih ideologija. A ti agensi koji izvire iz nespješnog ugrađeni su u moderne ideologije najčešće sa svrhom da u homogenom društvu u njegovih pripadnika izazivaju instrumentaliziranu agresiju protiv pripadnika drugih naroda. Međutim, nespješna sastavnica zanemarena je u proučavanju nacionalizama, posebno južnoslavenskih te tako nije ostvaren potpuniji interdisciplinarni pristup ovom značajnom problemu.³² Psihoanalitički pristup ovdje bi bio vrlo primjenjiv.

Svaki novi pristup ima svoje prednosti i nedostatke. I freudovski pristup, uz posebno vrednovanje postavljenih pitanja, valja usavršavati, a teško će ga biti *a priori* odbaciti. Historičar koji ne postavlja sebi pitanja u svezi s ljudskim manifestacijama utemeljenim u nespješnom, ne želi se suočiti sa stvarnošću. Izbjegavajući pitanja (koja bi mu mogle nametnuti psihoanalitičke teorije), on se pretvara u konzervativnog pozitivista i deskriptivista. Tako on ne sudjeluje u stvaranju nove historiografije koja će, obračunavajući se interdisciplinarno s povijesnim lažima neobjektivne povijesti, umjesto psihološkog otrova postati psihološki lijek. Za ovaj svoj grijeh historičar snosi punu odgovornost!³³

---

³³ Isto. 158.